

li dışında da tûfan hadisesinden geniş ölçüde yararlanmışlar, bazan dünyadaki iyikötü, ferahlık-darlık, güzel-çirkin vb. zıtlıkları ifade etmek üzere ("Belâ tûfanına sabr eyleyen mânend-i Nûh âhir / Çıkar deryâ-yı gamdan bir kenâra rûzigâr ile": Belâ tûfanlarına Nûh gibi sabır gösteren sonunda uygun bir rûzgârla gam denizinden kenara çıkar – Lâedrî), bazan da bir atasözünü hatırlatmak için tûfanı anmışlardır ("Mâhî-i deryâ eder mi mevc-i tûfândan hazer": Balıklar tûfan dalgalarından çekinir mi? – Nev'î). Hatta tûfandan bir aşk anlatımı çıkaranlar bile olmuştur ("Nûh-ı nâcî garktan rehyâb oluptur aşk ile / Keşti-i aşka giren âzâde-i tûfân olur": Nûh tûfandan aşkı, bağlılığı sebebiyle kurtulmuştur: Aşk gemisine giren boğulmaktan kurtulur – Lâedrî).

Tasavuf edebiyatında tûfan anlatılırken divan şiirinden daha geniş bir mecazlar ve semboller diline yer verilir. Allah'ın kudreti, celâl ve cemal sıfatları, insan hayatının evreleri, kulun aczi, mûcizelerin tecelisi gibi sebepler göstererek tûfan hadisesinden sıkça bahsedenlerin başında Yûnus Emre gelir: "Hem ilkim hem son / Nûh'a tûfanı verenim / Nûh oldum tûfan için / Çok dürüşüm [uğraştım] dîn için". Sûfiyâne şiirlerden devriyelerde tûfan insanlığın gelişim aşamalarından biri kabul edilmiş ve şairler daha ziyade tûfanın sınırlarını Nûh ile birlikte çıktıklarını ima etmişlerdir (Yûnus ile balık beni / Çekti deme yuttu beni / Zekeriyâ ile kaçtım / Nûh ile tûfanda idim – Yûnus Emre; Âdem'in sulbünden Şit olup geldim / Nûh-ı nebî olup tûfana girdim [Şîrî]). Türk saz şiirinde tûfan genellikle ibret dolu bir sahne şeklinde anılır ve didaktik mesajlar için kullanılır (Nûh'un gemisine bûhtan edenler / Yelken açıp yel kadrini ne bilir – Karacaoğlan). Tûfan modern Türk şiirinde de önemli bir mecaz olarak görülmüş ve sıkça işlenmiştir. Ziya Gökalp'in Çanak-kale zaferini anlattığı "Köy" başlıklı şiiri (Bir tûfandan himmetiyle Nûh'unun / Çanak-kale mûcizesi parlatır); Cahit Sıtkı Tarancı'nın "İnsanoğlu" adını taşıyan modern devriye sayılabilecek kısa şiiri (Âdem'le Havvâ'dan geldiğim doğru / Vurulmuşum bir kere elma dalına / Hâlâ aklımda o tûfan yağmuru / Şükür çıktığıma Nûh'un salına); Faruk Nafiz Çamlıbel ile Arif Nihat Asya'nın Nûh kıssasını ve tûfanı tarihsel açıdan ele aldıkları "Nûh'un Gemisi" başlıklı şiirleri bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gılgamış Destanı (trc. Teoman Duralı), İstanbul, ts. (Çantay Kitabevi), s. 61-66; F. Nafiz Çam-

libel, *Heyecan ve Sükûn*, İstanbul 1959, s. 183-184; Belkis Mutlu, *Efsanelerin İzinde Yakın Doğudan Kuzey Avrupa'ya*, Ankara 1968, s. 105; Ali Püsküllüoğlu, *Efsaneler*, Ankara 1971, s. 50-57; Ziya Gökalp ve Külliyyâtı I: *Şiirler ve Halk Masalları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1977, s. 125; Behçet Necatigil, *100 Soruda Mitoloji*, İstanbul 1978, s. 64; S. N. Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar* (trc. Muazzez İlmiye Çığ), Ankara 1990, s. 128-132; J. Bottero, *Gılgamış Destanı* (trc. Orhan Suda), İstanbul 2006, s. 188-202; Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara 2006, s. 385-387; İskender Pala, *Müstesna Güzeller*, İstanbul 2007, s. 212-213; a.m.f., *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2007, s. 460; a.m.f., *Dört Güzeller: Toprak, Su, Hava, Ateş*, İstanbul 2008, s. 90-92; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul 2008, s. 554-558.

İSKENDER PALA

TUFEYL b. AMR

(الطفيل بن عمرو)

et-Tufeyl b. Amr b. Tarif el-Ezdî ed-Devsî
(ö. 12/633)

Kabilelerinin İslâm'a girmesine vesile olan şahabî.

Yemenli Ezd kabilesinin Devs boyunun ileri gelenlerindedir. Müslüman olmadan önce cömertliği ve şairliğiyle tanınırdı. Bazı kaynaklara göre Amr b. Tarif'in değil Amr b. Humeme b. Râfi' ed-Devsî'nin oğludur (İbn Asâkir, XXV, 7-10; İbn Hacer, II, 225). Kendisinin Amr ve Hâris adlı iki oğlu vardır. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra "Zinnûr" lakabını aldı. Hicretten önce müslümanların muhasara altında buldukları dönemde İslâm'a girmek için Yemen'den Mekke'ye geldi. Şehre ulaştığında Kureyş'in ileri gelenleri kendisine Hz. Peygamber'i bir tefrikacı ve fitneci diye tanıttılar ve sözlerini dinlememesini istediler. Bu telkin üzerine dikkatli davrandığı, hatta Resûl-i Ekrem'i işitmek için kulaklarına pamuk tıkadığı halde onu Kâbe'nin önünde namaz kılarak gördü ve okuduklarını duydu. Âyetlerden etkilenen Tufeyl kendisi de bir şair olduğu için insan sözü ile Tanrı kelâmını birbirinden ayırt edebilecek durumdaydı. "Söyledikleri güzelse kabul ederim, değilse bırakırım" diyerek Hz. Peygamber'le konuşmaya karar verdi. Kendisiyle tanıştıktan sonra ona bazı şiirlerini okudu. Resûl-i Ekrem de ona İhlâs ve Muavvizeteyn sûrelerini okuyarak kendisini İslâm'a davet etti. O zamana kadar böyle güzel bir söz duymadığını söyleyen Tufeyl Müslümanlığı benimsedi.

Mekke'de kısa bir süre kaldıktan sonra memleketine döndü. Annesi, babası, ka-

rısı, oğlu ve bazı rivayetlere göre Ebû Hüreyre (a.g.e., a.y.) onun davetiyle İslâmiyet'i kabul etti. Ancak Devsliiler Tufeyl'in davetine ilgi göstermediler. Tufeyl de kabilesini Hz. Peygamber'e şikâyet etmek üzere Mekke'ye gitti (İbn Sa'd, IV, 239). Kendisini dinleyen Resûlullah, "Allahım, Devs'e hidayet eyle ve onları bize getir!" diye dua etti (Buhârî, "Meğâzî", 75; *Müsned*, II, 243, 448, 502). Tufeyl'e de davete devam etmesini ve kabile mensuplarına iyi davranmasını tavsiye etti. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in, Tufeyl'in davetini kolaylaştırması için, "Allahım, ona nur ver ve bir âlâmet lutfet!" şeklinde dua ettiği, bunun üzerine alınında bir ışığın peyda olduğu, Tufeyl onu alınında değil kamçısının ucunda isteyince ışığın kamçıya geçtiği rivayet edilmiş, "Zinnûr" (ışık sahibi) lakabı da bu ışıkla ilgili görülmüştür (İbn Abdülber, II, 231-232). Tufeyl'in yıllar süren gayretleriyle Devsliiler arasında İslâmiyet yayıldı. 7 (628) yılında aralarında Ebû Hüreyre'nin de bulunduğu yaklaşık seksen hanelik bir kabile Hz. Peygamber'i ziyaret etmek üzere Medine'ye geldi. Resûl-i Ekrem'in savaş için Hayber'de bulunduğunu öğrenince oraya gittiler. Resûlullah kendilerini sevinçle karşıladı ve savaşın sonuna yetişmiş olmalarına rağmen Hayber ganimetlerinden onlara da pay verdi. Devsliiler o günden itibaren savaşlarda "mebrûr" parolasını kullanmışlardır (İbn Sa'd, IV, 239). Hayber dönüşü kabilesinin bazı mensuplarıyla birlikte Medine'de Harretüddeccâc'a yerleşen Tufeyl (a.g.e., I, 353) Hz. Peygamber'in vefatına kadar burada kaldı.

Tufeyl, Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber tarafından Amr b. Humeme ed-Devsî'nin putu diye bilinen ve Devsliiler'ce yapılan Zülkeffeyn'i imha edip kabilesinin Taif Gazvesi'ne katılmasını sağlamakla görevlendirildi. Ahşaptan olan söz konusu put yanarken Tufeyl şu şiiri söylüyordu: "Ey Zülkeffeyn! Ben sana hiç tapmadım. Dünyaya senden çok önce geldim. Bak kalbini nasıl ateşe verdim." Bu olayın ardından Devsliiler topluca müslüman oldular (a.g.e., IV, 240). Tufeyl onlardan topladığı 400 kişilik kuvvetle Taif'teki İslâm ordusuna katıldı. Yanlarında getirdikleri mancınık ve debbâbeler bu savaşta kullanıldı (a.g.e., II, 157). Tufeyl'in Yemâme Savaşı'na giderken gördüğü bir rüyayı bu savaşta kendisinin şehid olacağına, sahâbeden olan (İbnü'l-Esîr, IV, 243) oğlu Amr'ın ise yaralanacağına ve daha sonra şehid olacağına yorduğu, nitekim kaynaklarda kendisinin Yemâme'de, Amr'ın da Yermük Savaşı'nda şehid düştüğü kaydedilmiştir.

TUFEYL b. AMR

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 243, 448, 502; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Eşnâm* (nşr. Ahmed M. Ubeyd), Ebüzabî 1424/2003, s. 74; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebî* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 407-411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 353; II, 108, 157; IV, 237-240; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî), Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), VIII, 325-327; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 290-291; IV, 86; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 230-235; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk* (Amrî), XXV, 8-20; XLVI, 105-108; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 78-81; IV, 243; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, I, 344-347; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Cize 1417-18/1997, IV, 242-249; VII, 301-303; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 225-226; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire, ts. (İdâretü't-tibâati'l-müniriyye), XIV, 207-208; XVIII, 34; İsmâil L. Çakan, "Amr b. Tufeyl", *DİA*, III, 93; Mustafa Fayda, "Devs (Benî Devs)", a.e., IX, 253.

ZEKERİYA GÜLER

TUFEYL el-GANEVİ

(طفيل الغنوي)

Ebü Kurrân Tufeyl
b. Avf b. Kâ'b b. Halef el-Ganevî
(ö. m. 610 [?])

Câhiliye devri şairi.

Kays Aylân kabilesinin küçük bir kolu olan Ganioğulları'na mensuptur. Bu kolun ilk yerleşim yeri Mekke yakınlarında iken sonraları Necid'e göç etmiş, bugünkü Hâil şehri yakınlarında Tay dağlarının güneydoğusunda yaşayan Ca'fer b. Kilâb oğullarına komşu olmuştur. Tufeyl'in kabilesi, savaşlarda elde ettiği ganimetin dörtte birini kendisinin savaşta gösterdiği yararlıklar sebebiyle, ayrıca Câhiliye döneminde şairlere ganimetten pay verilmesi geleneğine uyarak Tufeyl'e verir. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Tufeyl'in iyi bir savaşçı olduğunu ve kendi kabilesiyle Tay kabilesi arasında cereyan eden savaşta büyük yararlıklar gösterdiğini belirtmektedir (*el-Eğâni*, XV, 340).

Câhiliye döneminin güçlü şairlerinden kabul edilen Tufeyl, şiirlerini üzerinde uzun süre çalıştıktan sonra şiir tenkitçilerine sunduğundan "muhabbir" (süsleyen, güzelleştiren) ve şairler arasında en iyi at tasvirini yapanlardan biri olduğu için "Tufeylü'l-hayl" lakabıyla anılmıştır. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ebü Duâd el-İyâdî'nin hayatını anlatırken (*a.g.e.*, XVI, 404-405) Asmaî'den naklen Tufeyl'in, Ebü Duâd ve Nâbiga el-Ca'dî'nin Câhiliye devrinde en iyi at tasvirini yapan şairler olduğunu ve kimsenin bunlara erişemediğini kaydeder. Nitekim İslâmî dönemde "Kitâbü'l-Hayl, Kitâbü Nese-

bi'l-hayl, Kitâbü Esmâi hayli'l-Arab" vb. adlarla telif edilen eserlerde Tufeyl'in şiirlerinden çokça örnek verildiği görülür. Asmaî, Tufeyl'in bazı şiirlerini İmruülkays'ın şiirlerinden üstün bulur (Abdülkâdir el-Bağdâdî, IX, 47); ayrıca Emevî Halifesi Muâviye b. Ebü Süfyân'ın, "Tufeyl'in şiiri Zühreyr'den önceki şairlerin şiirine benzer" dediğini nakleder (*Fuḥûletü's-su'arâ*, s. 10). İbn Kuteybe de Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân'ın ata binmeyi öğrenmek isteyenlerin Tufeyl'in şiirini rivayet etmesini tavsiye ettiğini belirtir (*eş-Şif'r ve's-su'arâ*, I, 364). Zühreyr b. Ebü Sülmâ, Evs b. Hacer'in yanı sıra Tufeyl'in de râvisiydi.

Yaklaşık 370 beyitten oluşan Tufeyl'in divanı birkaç uzun kaside ile on kıta ve müstakil beyitlerden meydana gelmektedir. Câhiliye dönemi savaşçı şairlerinin geleneğine uygun biçimde daha çok fahr şiirleri içeren divanda mersiye, medih ve gazel ikinci plandadır. At tasvirile ilgili şiirler beklediği kadar fazla değildir. Eksik olan divanı Sa'leb rivayet edip (İbnü'n-Nedîm, s. 76) İbnü's-Sikkît şerhetmişse de (Abdülkâdir el-Bağdâdî, IX, 45; X, 107) bunlar günümüze ulaşmamıştır. Abdülkâdir el-Bağdâdî, İbnü's-Sikkît'in şerhinden faydalanmıştır (*a.g.e.*, III, 642-643; IV, 236-237). F. Krenkow, Tufeyl'in İbnü's-Sikkît rivayeti ve şerhiyle intikal eden bir kasidesini divanının neşrinden çok önce İngilizce çevirisiyle birlikte yayımlamıştır (bk. bibl.). Divan ilk defa F. Krenkow tarafından British Museum'da bulunan (Or., nr. 6771, vr. 1^a-28^b) yazmaya dayanılarak Tırmîh b. Hakîm'in şiirleriyle birlikte *The Poems of Tufail b. 'Auf al-Ghanawi and et-Tırmîh İbn Hakîm at-Tayyi* adıyla ve İngilizce tercümesiyle beraber neşredilmiş (London 1927), daha sonra Asmaî tarafından derlenip şerhedilen ve Ebü Hâtîm es-Sicistânî tarafından rivayet edilen divanı Muhammed Abdülkâdir Ahmed (*Tufeyl el-Ganevî: Hayâtühü ve şif'ruh*, Beyrut 1968) ve Hasan Fellahoğlu (*Divânü Tufeyl el-Ganevî: Şerhu'l-Aşma'i*, Beyrut 1998) yayımlamıştır. Tufeyl'in bazı şiirleri, el-Methafü'l-İrâkî'de nüshası bulunan (nr. 1469) derleyeni meçhul *Divânü's-su'arâ'i'l-Câhiliyyin* adlı eserde yer almaktadır; M. Abdülkâdir neşri de bu yazmaya dayanmaktadır. Hâtûn Abdülazîz el-Büreykân, *Şâ'iriyyetü't-Tufeyl el-Ganevî* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Câmiatü'l-Melik Suûd el-Âdâb el-Luğatü'l-Arabiyye, Riyad 1406).

BİBLİYOGRAFYA :

Asmaî, *Fuḥûletü's-su'arâ* (nşr. Ch. C. Torrey), Beyrut 1389/1971, s. 10; İbn Kuteybe, *eş-Şif'r*

ve's-su'arâ, Beyrut 1964, I, 364-365; Süfi, *Edebü'l-küttâb*, s. 105; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Yûsuf Ali et-Tavil), Beyrut 1407/1986, XV, 337-343; XVI, 404-405; Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 147; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 76; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżanetü'l-edeb*, III, 642-643; IV, 236-237; IX, 45-47; X, 107; Blachère, *Târihu'l-edeb*, s. 296; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), I, 174-175; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, I, 175-178; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/2, s. 179-181; F. Krenkow, "Tufail al-Ghanawî: A Poem from the Asma'iyât in the Recension and with the Comments of Ibn as-Sikkît", *JRAS* (1907), s. 815-877; P. Schwartz, "Tufail al-Ghanawî", *OLZ*, XXXII (1929), s. 369-374; Halil Merdem Bek, "Tufeyl el-Ganevî", *MMAdm.*, XVI (1941), s. 46-48; J. E. Montgomery, "Tufayl b. 'Awf", *EP* (İng.), X, 586; a.mif., "Tufayl ibn 'Awf al-Ghanawî", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, II, 783; Ali Ebü Zeyd, "Tufeyl el-Ganevî", *el-Mevsû'atü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2005, XII, 584.

KENAN DEMİRAYAK

TUFİ

(الطوفي)

Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân
b. Abdilkavî b. Abdilkerîm
b. Saîd et-Tufî el-Hanbelî
(ö. 716/1316)

Kelâm âlimi,
Hanbelî fakihî ve müfessir.

670 (1271) yılı civarında Bağdat'ın Sarsar kasabasının Tûfâ köyünde doğdu. İlk eğitimini köyünde aldıktan sonra Sarsar'a yerleşti. 691'de (1292) Bağdat'a geçerek Müstansiriyye Medresesi'nde Ebü Abdullah Muhammed b. Hüseyin el-Mevsilî ve Ebü Bekir el-Kalânîsi gibi âlimlerden ders aldı. 704'te (1304) Dimaşk'a gitti, ismini övgüyle andığı ve hakkında şiirler yazdığı İbn Teymiyye'nin derslerine katıldı. Ayrıca Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Dimaşk'taki Hanbelî Kadısı Takıyyüddin Süleyman b. Hamza el-Makdisî ve diğer bazı âlimlerden hadis dersleri gördü. Ertesi yıl Kahire'ye geçip Mansûriyye ve Nâsiriyye medreselerinde müid sıfatıyla ders verdi, ayrıca kendisi çeşitli hocalardan ders aldı. 711'de (1311) hocası Hanbelî Kâdilkudâtî Mes'ûd b. Ahmed el-Hârisî ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucunda Şîlik'le itham edildi, görevinden alınarak önce hapse atıldı, ardından Güney Mısır'daki Kûs şehrine sürüldü. Hayatının en verimli dönemlerinden birini geçirdiği Kûs'tan 714 yılı sonlarında (Mart 1315) hacca gitti; bir yıl kadar Mekke ve Medine'de kaldı. Ertesi yıl ikinci haccını yaparak Filistin'e döndü ve henüz genç denilebilecek bir yaşta 716 yılının Receb ayında (Eylül-Ekim 1316) el-